

งานเสวนาวิชาการด้านกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม

"๑๓๒ ปี กระทรวงยุติธรรม"

ก้าวต่อไปสู่การเป็นศูนย์กลางการบริหารงานยุติธรรมของประเทศ

ศาสตราจารย์กิตติคุณ
บวรศักดิ์ อุวรรณโณ

ประธานกรรมการ
คณะกรรมการปฏิรูปประเทศด้านกฎหมาย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์
ดร.ปาริณา ศรีวณิชย์

คณบดีคณะนิติศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศาสตราจารย์พิเศษ
ธงทอง จันทรางศุ

อดีตปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี

ว่าที่ร้อยตรีถวัลย์ รุยาพร

อดีตนายกสหภาพความ

วันพฤหัสบดีที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๖

เวลา ๐๙.๐๐ - ๑๒.๐๐ น.

นายวัลลภ นาคบัว

รองปลัดกระทรวงยุติธรรม
(ผู้ดำเนินรายการ)

 ณ ห้อง Auditorium ๑๐-๐๙ ชั้น ๑๐ อาคารกระทรวงยุติธรรม

 LIVE Facebook : กระทรวงยุติธรรม

 LIVE webex

สรุปโดย

นางสาวจิตติพร วิเศษนคร พนักงานคุมประพฤติปฏิบัติการ

นางสาวธนพร เพียรพัฒนางกูร นักสังคมสงเคราะห์ปฏิบัติการ

ประเด็นคำถามเสวนา ๓ ข้อ

๑. การบริหารงานยุติธรรมไทยอยู่ในจุดใด ไม่ว่าจะในมุมมองภาคการเมืองหรือนิติบัญญัติ
๒. ความคาดหวังในเชิงการพัฒนากฎหมาย กฎหมายใดควรมีหรือควรพัฒนา และพัฒนาอะไรบ้าง
๓. การปรับตัว – กระทรวงยุติธรรมควรยืนอยู่ตรงไหนในกระบวนการยุติธรรม

ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. บวรศักดิ์ อุวรรณโณ

๑. กระทรวงยุติธรรมก่อตั้งในสมัยรัชกาลที่ ๕ ในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ โดยมีกรมพระสวัสดิวัฒนวิศิษฐ์เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมคนแรก สามารถแบ่งพัฒนาการของกระทรวงยุติธรรมแต่ละยุคได้ ดังนี้

- ยุคกระทรวงศาลและกฎหมาย
- ยุคกระทรวงศาลในระบอบประชาธิปไตย
- ยุคแยกออกจากศาลและมีระบบงานยุติธรรม ซึ่งปัจจุบันกระทรวงยุติธรรมอยู่ในยุคนี้

ยุคกระทรวงศาลและกฎหมาย

ในยุคแรกเริ่มนั้นมีกรมอยู่น้อยมากในสังกัดกระทรวงยุติธรรม เช่น กรมราชทัณฑ์ กรมร่างกฎหมาย (ปัจจุบันคือ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา) เป็นต้น กระทรวงยุติธรรมยุคนี้หมายความว่ารวมถึงศาลต่าง ๆ และครอบคลุมตั้งแต่การบังคับใช้กฎหมายไปจนถึงการศึกษากฎหมาย เช่น มีการตั้ง*เนติบัญญัติยสภา*ขึ้นเพื่อส่งเสริมการศึกษานิติศาสตร์และการว่าความ ปัจจุบันคือ สำนักงานอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา หรือมีการแยก *คณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* เพื่อก่อตั้ง *มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง* ขึ้น ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นต้น อีกทั้งยังมีการแยกกรมในกระทรวงยุติธรรมไปอยู่กระทรวงหรือสังกัดอื่น (ขึ้นตรงกับคณะราษฎร)

ยุคกระทรวงศาลในระบอบประชาธิปไตย

ในยุคนี้มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ การแยกศาลออกจากกระทรวงยุติธรรมตามรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ และใช้แบบอย่างจากนานาประเทศในทวีปยุโรป เช่น ฝรั่งเศส เยอรมนี อังกฤษ เป็นต้น

ยุคแยกออกจากศาลและมีระบบงานยุติธรรม

ปัจจุบันการบริหารงานยุติธรรมไทยอยู่ในจุดนี้ ซึ่งมีการแยกตำรวจ อัยการ และศาลออกไปเป็นเอกเทศ

๒. ในการพัฒนาหรือปรับปรุงกฎหมาย มีการเสนอ ดังนี้

๒.๑ ควรมีกฎหมายเกี่ยวกับการใช้ความรุนแรงของเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นการกลั่นแกล้งในโรงเรียน (Bullying) ทั้งทางกาย ทางวาจาและทางไซเบอร์ เพราะจากสถิติแล้วประเทศไทยเป็นประเทศที่มีวัยรุ่นอายุ ๑๓-๑๕ ปีถูกกลั่นแกล้งมากที่สุดแห่งหนึ่งของโลก รองจากเกาหลีใต้และญี่ปุ่น โดยเฉพาะความผิดต่อชีวิตหรือการใช้ความรุนแรงทางเพศ โดย ๑ ใน ๓ ของนักเรียนทั่วโลกโดนกลั่นแกล้ง นักเรียนร้อยละ ๗๕ ถูกกลั่นแกล้งในโรงเรียน และนักเรียนร้อยละ ๒๕ ถูกกลั่นแกล้งนอกโรงเรียน ซึ่งควรแก้ต้นเหตุอันจะนำไปสู่การกระทำผิดในความผิดต่อชีวิตหรือความรุนแรงทางเพศ

โดยการปรับพฤติกรรมตั้งแต่ในโรงเรียน หากสามารถทำให้เกิดกฎหมายป้องกันและปราบปราม การกลั่นแกล้งได้ จะช่วยลดการก่อความรุนแรงและสามารถป้องกันความรุนแรงได้ในอนาคต โดยไม่ควรรเน้นเรื่องการลงโทษ แต่ควรเน้นการอบรมครู การจัดประชุมผู้ปกครอง จัดให้มีจิตแพทย์เด็กและวัยรุ่น ในโรงเรียน คอยสังเกตและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมโดยให้ครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วม

๒.๒ ควรมีการสร้างนิติธรรม (Rule of Law) ให้เกิดขึ้นในประเทศไทย เพื่อให้สอดคล้องกับ รัฐธรรมนูญมาตรา ๓ มาตรา ๒๖ มาตรา ๕๓ และ มาตรา ๖๘ ซึ่งยังไม่มีหน่วยงานใดทำอย่างจริงจัง

๒.๓ กระทรวงยุติธรรมควรปรับกระบวนการทศน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กรมราชทัณฑ์ ที่ควร เปลี่ยนชื่อกรมเป็น กรมพัฒนาผู้ต้องราชทัณฑ์ เพื่อให้เป็นไปตามชื่อภาษาอังกฤษของกรม คือ Department of Corrections

๓. หากกระทรวงยุติธรรมอยากเป็นศูนย์กลางในกระบวนการยุติธรรม ต้องร่วมมือกับหน่วยงานอื่น พิจารณาในเรื่องที่กระทรวงยุติธรรมยังประสบปัญหา (handicap) เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม เช่น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่มีมาจะครบ ๑๐๐ ปีแล้ว แต่ยังไม่เคยมีการนำมาทบทวน ทั้งระบบ โดยอาจจะร่วมมือกับสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา หรือการเปลี่ยนลหุโทษเป็นปรับ เป็นพินัยเพื่อลดการลงโทษทางอาญา หรือ การเพิ่มมาตรฐานการสอบสวน เป็นต้น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปาริณา ศรีวนิชย์

๑. กระทรวงยุติธรรมไม่เคยอยู่ในนิยามของกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักเลย เพราะประชาชน จะนึกถึงแต่ตำรวจ อัยการและศาล ซึ่งในความจริงแล้ว กระทรวงยุติธรรมสามารถอยู่ในสายธาร กระบวนการยุติธรรมได้ตั้งแต่ต้นน้ำกระทั่งถึงปลายน้ำ

ต้นน้ำ ได้แก่ กรมสอบสวนคดีพิเศษ สถาบันนิติวิทยาศาสตร์ และสำนักงานคณะกรรมการ ป้องกันและปราบปรามยาเสพติด

กลางน้ำ ได้แก่ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ และกรมคุมประพฤติ (กลาง-ปลายน้ำ)

ปลายน้ำ ได้แก่ กรมบังคับคดี กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน และกรมราชทัณฑ์

๒. ในการพัฒนากฎหมาย สิ่งสำคัญที่ควรคำนึงถึง คือ “รู้เขารู้เรา รบร้อยครั้งชนะร้อยครั้ง”

การรู้ เขา คือ การรู้บุคคลและบริบททางสังคม เราไม่สามารถแยกกฎหมายออกจากสังคมได้ ซึ่งสังคม นี้เองที่มีทั้งความไม่แน่นอน เพราะบาง คาดเดาไม่ได้ ซับซ้อน ในหลาย ๆ ครั้ง ผลเองก็ไม่ได้เกิดจาก เหตุด้วยซ้ำ โดย เขา สามารถแบ่งออกเป็น

๒.๑ วิถีต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นโรคระบาด เศรษฐกิจ สงคราม อาวุธ การเมืองหรือแม้กระทั่งเทคโนโลยี ในปัจจุบันเราอยู่ในสังคมที่เรียกว่า Multigeneration กล่าวคือ มีคนมากกว่า ๕ รุ่นในสังคมเดียวกัน ซึ่งเป็นขอบเขตที่กว้างมาก เพราะคนแต่ละรุ่นก็มีค่านิยม ความเห็นและการให้คุณค่าต่อสิ่งหนึ่ง ๆ แตกต่างกัน ซึ่งจะกระทบต่อการออกกฎหมายแน่นอน

๒.๒ คนที่เราจะทำงานด้วย กล่าวคือ ประชาชน โดยต้องพิจารณาว่า ประชาชนต้องการอะไร และ สิ่งที่กระทรวงกำลังทำอยู่ (เป้าหมาย) คืออะไร ทำให้เห็นอีกมิติหนึ่ง เช่น กรณีกรมพินิจฯ ประชาชน ต้องการให้เด็กและเยาวชนที่อยู่ในความดูแลของกรมฯ ไม่สร้างปัญหาให้สังคมอีก และเป้าหมาย

ของกรมฯ คือ การสร้างความตระหนักให้สังคมว่าเด็กและเยาวชนจะกลับไปเป็นคนดีได้อีก ซึ่งมีความสอดคล้องกัน

ส่วน การรู้ เรา สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ประเด็น คือ

เสริม การทำให้กฎหมายลายลักษณ์อักษรให้เกิดการปฏิบัติได้จริง โดยกระทรวงยุติธรรมสามารถทำให้เกิดการสร้างเพื่อนำไปใช้ (implementation) ซึ่งเป็นกระบวนการตรงกลางระหว่างการออกกฎหมายและการบังคับใช้กฎหมาย (ทำให้สิ่งที่ดีแล้ว ดียิ่งขึ้น)

สร้าง ในส่วนที่ยังไม่มีหรือไม่ครอบคลุม เช่น การคุ้มครองพยาน ซึ่งผู้เสียหายต้องการมากกว่าตัวเงินตอบแทน หรือการป้องกันการกลั่นแกล้ง ทำอย่างไรให้ประชาชนเดินมาหากระทรวงยุติธรรมมากกว่าไปหามูลนิธิ (สร้างความยุติธรรมให้แก่กลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ)

ส่ง เสริม ให้มีการสร้างโอกาสและอำนาจ มีการเสริมพลัง (empower) ซึ่งกรมพินิจฯ เป็นตัวอย่างที่ดีที่ทำให้การเสริมพลัง (empower) เด็กและเยาวชน โดยร่วมมือกับหลายภาคส่วนให้โอกาสเด็กและเยาวชนสามารถมีอาชีพและมีทักษะในอนาคต ทำให้เกิดผลตอบแทนที่ดีในระยะยาว

๓. กระทรวงยุติธรรมสามารถปรับตัวโดยใช้หลัก ๔ Re คือ Rethink Reset Recreate Reconnect

Rethink คือ วางแนวทาง เปลี่ยนให้รับกับปัจจุบันและอนาคต

Reset คือ เปลี่ยน Mindset ใหม่ ไม่เน้นการบังคับใช้กฎหมายอีกต่อไป แต่จะเป็นการเสริมพลัง (empower) ให้คนกลับมาอยู่ในสังคม โดยเน้นให้ประชาชนเป็นศูนย์กลาง (People-centered) ทั้งประชาชนที่อยู่ในความดูแลของหน่วยงานสังกัดกระทรวงยุติธรรมและประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการทำงานของกระทรวงยุติธรรม

Recreate คือ การสร้างสรรค์ใหม่ในแนวทางการทำงาน เช่น กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพกับการทำงานกับกลุ่มผู้เสียหายที่ไม่ได้ต้องการแค่ตัวเงิน อาจจะต้องมีการสร้างบุคลากรกลุ่ม Public Defender แบบประเทศสหรัฐอเมริกา โดยร่วมกับสภานายความฯ เป็นการสร้างทรัพยากรโดยไม่เพิ่มคน หรือกรมคุมประพฤติกับการทำงานกับกลุ่มชายขอบ (borderline) ที่ถูกหั่นเหออกจากกระบวนการยุติธรรมไปแล้ว จะดูแลอย่างไรให้เกิดการเยียวยา การเสริมพลัง (empower) และไม่เสี่ยงที่จะถูกทอดทิ้ง

Reconnect คือ การสร้างความร่วมมือในการทำงาน (Justice and Partnership) ทั้งระหว่างหน่วยงานภายในด้วยกันเอง และระหว่างหน่วยงานภายนอก ซึ่งน่าสังเกตว่า ถ้าเกิดความร่วมมือกับภายนอกเป็นไปด้วยดี อาจจะต้องมีการแก้กฎหมายได้ ที่สำคัญที่สุด ความสำเร็จทั้งหมดจะเกิดไม่ได้ถ้าไม่มีคนประสานงาน ดังนั้น ควรให้มีการบูรณาการแบบ one-stop service

ศาสตราจารย์พิเศษ ธงทอง จันทรางศุ

๑. ปัจจุบัน กิจการธุระใด ๆ ของศาล มีสำนักงานศาลยุติธรรมเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบ ส่วนกระทรวงยุติธรรมเองควรมีหน้าที่ในการดูแลทั้งกระบวนการยุติธรรม โดยสามารถแบ่งหน่วยงานสังกัดกระทรวงยุติธรรมออกได้เป็น ๒ กลุ่ม ได้แก่

๑.๑ **กลุ่มพัฒนาพฤติกรรม** ได้แก่ กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน กรมคุมประพฤติ และกรมราชทัณฑ์

๑.๒ **กลุ่มบริหารความยุติธรรม** ได้แก่ กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ และกรมบังคับคดี

๒. แบ่งความความคาดหวังตามหน่วยงานสังกัดกระทรวงยุติธรรม ๒ กลุ่ม

๒.๑ **กลุ่มพัฒนาพฤติกรรม**

กรมพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน

อยากให้พิจารณاب้านกาญจนาภิเษกในฐานะ Sandbox ของการแก้ไขบำบัดฟื้นฟูเด็กและเยาวชน เลือกลูกเอาจุดแข็งบางประการของบ้านกาญจนาภิเษกและนำมาประยุกต์ใช้กับศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนสังกัดกรมพินิจฯได้

กรมคุมประพฤติ

อยากให้มีการประทับประคองเครือข่ายและการติดตามดูแลอาสาสมัครคุมประพฤติ

กรมราชทัณฑ์

อยากเห็นความเปลี่ยนแปลงของผู้ที่กำลังจะพ้นโทษเมื่อออกไปจากความดูแลของราชทัณฑ์แล้วจะสามารถได้รับการยอมรับจากสังคมได้อย่างไร และเน้นย้ำการดูแลผู้ต้องขังหลังปล่อย

๒.๒ **กลุ่มบริหารความยุติธรรม**

กรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ

อยากให้พิจารณาการคุ้มครองบุคคลในคดีอาญาที่เกี่ยวกับความรุนแรงโดยไม่ไปทำหน้าที่ทับซ้อนกับกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ปัจจุบันกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพทำได้ดีในเรื่องพระราชบัญญัติค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา แต่ยังต้องพัฒนาเรื่องการคุ้มครองพยานว่าผลสัมฤทธิ์เกิดขึ้นจริงหรือไม่ เท่าใด เพราะสังคมไทยมีวัฒนธรรมการเอาใจใส่ผู้คนรอบข้าง จึงทำให้การย้ายพยานไปที่อื่นเพื่อความปลอดภัยไม่สัมฤทธิ์ผล นอกจากนี้ยังมีประเด็นเรื่องมาตรฐานการใช้ตรวน ซึ่งเข้าใจดีว่ามีข้อจำกัดด้านบุคลากรและงบประมาณ และเรื่องพระราชบัญญัติคู่ชีวิตและ/หรือ กฎหมายสมรสเท่าเทียม ที่อยากให้มีการผลักดันให้เป็นรูปธรรม

กรมบังคับคดี

อยากให้พิจารณาการบังคับขายทอดตลาดในสถานะทางเศรษฐกิจปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังกล่าวถึงบทบาทของสำนักงานกิจการยุติธรรมว่าคาดหวังให้หน่วยงานภายใต้กระทรวงยุติธรรมสามารถเข้าถึงข้อมูลทั้งในด้านของการดำเนินงาน งานวิจัย รวมถึงสถิติต่าง ๆ เกี่ยวกับกระทรวงยุติธรรมให้มากยิ่งขึ้นเพื่อการปรับปรุงและพัฒนาการทำงาน รวมถึงประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทราบถึงนโยบายที่กระทรวงกำลังขับเคลื่อนเพื่อเพิ่มความมั่นใจในการบริการงานยุติธรรมของหน่วยงานในกระทรวงแก่ประชาชน

๓. การให้ความช่วยเหลือประชาชนยังไม่เต็มที่ เพราะประชาชนรู้สึกว่ามีค่าใช้จ่ายอยู่มาก แม้จะมีหน่วยงานรับผิดชอบจำนวนมากแต่ยังรู้สึก “ไม่เต็มอิม” อีกทั้งบทบาทของสำนักงานอัยการคุ้มครอง

สิทธิและช่วยเหลือทางกฎหมายและการบังคับคดี (สคช.) ทั้งทางแพ่งและอาญายังไม่ชัดเจน โดยเฉพาะคดีจัดการมรดก นอกจากนี้ปัญหาสำคัญ คือ ความไม่ไว้วางใจจากประชาชนเรื่องการรับสินบน เจ้าหน้าที่กระทรวงยุติธรรมจึงต้องมีการเปลี่ยน Mindset โดยพิจารณาว่า การเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมของคนคนหนึ่งคือ ความเป็นไปในชีวิต เพราะฉะนั้น ต้องซื่อสัตย์ ใส่ใจ จะทำให้จบ ๆ ไปไม่ได้ นอกจากนี้ ยังให้ความเห็นว่า กระทรวงยุติธรรมอาจจะเป็นสื่อกลาง/กระบอกเสียงในการแก้ไขกฎหมายได้ เช่น ความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค นั้นไม่ควรเป็นความผิดทางอาญาเลย เพราะเป็นการนำกฎหมายไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ของกฎหมายแพ่ง ซึ่งทำให้นึกถึงประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๖๕๓ ที่กำหนดให้การกู้ยืมเงินเกินกว่า ๒,๐๐๐ บาท ขึ้นไป หากไม่มีหลักฐานแห่งการกู้ยืมเป็นหนังสือที่ลงลายมือชื่อผู้กู้ยืมจะฟ้องร้องบังคับคดีไม่ได้ โดยเห็นว่า เป็นกฎหมายที่ล้าสมัยตั้งแต่ยังไม่ได้ประกาศใช้แล้ว โดยสรุปแล้ว กระทรวงยุติธรรมเดินทางมาถูกทางแล้ว แต่ยังสามารถปรับปรุงและพัฒนาการทำงานเพื่อประชาชนต่อไปได้อีก

ว่าที่ร้อยตรี ดร.ถวัลย์ รุยาพร

๑. ปัจจุบันมีคณะกรรมการพัฒนาการบริหารงานยุติธรรมระดับจังหวัด (กพยจ.) เพื่อเป็นกลไกการอำนวยความสะดวกยุติธรรม และประสานความร่วมมือในระดับจังหวัด ซึ่งถือเป็นความเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีในกระบวนการยุติธรรมไทยและการบริหารงานยุติธรรมไทย

๒. ควรมีการพัฒนากรมราชทัณฑ์ อยากให้มีการพิจารณามาตรการการใช้กักขัง EM ปัญหาเสพติดที่ราคาถูกลงมาก อัตราการกลับไปกระทำผิดซ้ำที่ยังสูงอยู่ เหตุเพราะนายจ้างไม่กล้าจ้างงาน จึงควรมีการสนับสนุนและผลักดันแนวคิดนิคมอุตสาหกรรมสำหรับอดีตผู้ต้องขัง นอกจากนี้ยังมีความกังวลเรื่องกรณีที่บุคคลไม่ได้รับการประกันตัว จะอำนวยความสะดวกยุติธรรมอย่างไร แม้จะมีกองทุนยุติธรรมอยู่ แต่ก็ช่วยได้เฉพาะกรณีการประกันตัวแบบไม่มีหลักประกันเท่านั้น นอกจากนี้ยังอยากให้ทบทวนบทบาทของพระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการทรมานและการกระทำทำให้บุคคลสูญหาย พ.ศ. ๒๕๖๕ (พ.ร.บ.อุ้มหาย) ว่าทับซ้อนกับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา ๑๓๕ หรือไม่ และประชาชนจะได้ประโยชน์อะไรจากกฎหมายฉบับนี้

๓. กระทรวงยุติธรรมควรผลักดันให้มีการทำงานเชิงรุกให้เข้าถึงประชาชนมากยิ่งขึ้น ประชาสัมพันธ์ให้ถึงประชาชนระดับรากหญ้า เพราะแม้จะมีศูนย์ช่วยเหลือมากมายเพียงใด ก็ยังมีประชาชนที่เดือดร้อนอยู่จำนวนมากเช่นกัน และควรมีบทบาทในการส่งเสริมให้ประชาชนปฏิบัติตามกฎหมาย นอกจากนี้ก็เห็นด้วยกับศาสตราจารย์พิเศษ ธงทอง เรื่องความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยความผิดอันเกิดจากการใช้เช็ค นั้นไม่ควรเป็นความผิดทางอาญาเพราะเป็นกฎหมายที่ทำให้นักธุรกิจต้องเข้าเรือนจำโดยใช่เหตุ